

„Potrebno je pri tome osigurati slobodu i bezbednost naučnom radu i naučnom radniku, političku slobodu i bezbednost, stručnu slobodu i bezbednost, materijalnu sigurnost i bezbednost. Sve to treba staviti nasuprot dosadašnjem načinu rezonovanja politički kompetentnih, i politički suprotstavljenih foruma kojima su naučni stavovi i naučni radnici služili samo kao aditiv, kao paravan, kao zaklon za neometano delovanje protiv interesa onih u čije ime i na čijem hlebu rade.

Sve to pokazuje kakav je položaj nauke u odnosu na politiku.

Pokazuje da je taj položaj neodrživ i da se mora menjati.

Dakle, ako želimo aktivnije, ako želimo blagotvornije, stvarno učešće nauke u razrešavanju društvenih sporova i političkih teškoća u koje smo zapali, i ako želimo pravu i jasnu jezičku standardizaciju saglasno jezičkim zakonima, nauku moramo osloboditi političkog tutorstva, obezbediti joj više slobode i više para. U suprotnom od nje neće biti koristi. Samo štete.”

S. B.

JEDAN NEREGISTRIRANI SUFIKS

U novom Babićevom djelu o tvorbi (Stjepan Babić *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku* – nacrt za gramatiku, izd. JAZU – Globus, Zagreb, 1986) dobili smo čvrst oslonac i siguran orijentir u proučavanju tvorbenog sustava našeg jezika i niza njegovih podsistema. Sve je na jednom mjestu – od najfrekventnijih do neplodnih tvorbenih elemenata. Ne ulazeći ovom prilikom u autorovu interpretaciju grade, možemo konstatovati da širina obuhvata u ovom djelu naročito dolazi do izraza u poglavju o sufiksima, koji su i najbrojniji tvorbeni elementi.

No, koliko god obrada jezičnih podataka bila podrobna i precizna, dio ogromne mase jezičkih elemenata mora ostati nezabilježen. Tako je i ovdje.

Prilikom rada na opisu automehaničarske terminologije primijetili smo jedan tvorbeni element koji kod Babića nije registriran. Radi se o sufiksu *-alnica*, koji se javlja samo u jednoj riječi – *stapalnica* i u samo jednom izvoru, Drago Hojnik *Opis automobila*, vlastita naklada, Zagreb, 1945. U ostalim izvorima sreću se kao oznake za isti pojam nazivi *stapajica*, *klipnjača* i *blajštanga*. Pojam se odnosi na dio motora – onaj koji spaja stap i koljenasto vratilo.

Sufiks *-alnica* ima isto značenje kao i *-ajica* ('ono što je u vezi sa /stapom/', 'ono na čemu /stap/ stoji') i neplodan je poput njega. Sufiks *-ajica* obrađen je u Babićevoj knjizi (na stranici 161) i u primjeru *stapajica*, a sufiks *-alnica* trebalo bi da stoji na istoj strani između sufiksa *-alica* i *-anica*.

Ovaj neregistrirani sufiks nimalo ne umanjuje vrijednost Babićevog djela, nego nam, jednostavno, govori o širini našeg jezika i velikom broju njegovih elemenata.

Danko Šipka

KRITIČKI O BJELOKOSTI SLONOVAČI

U ovom se članku želim kritički osvrnuti na članak prof. Stjepana Babića, O značenju i upotrebi riječi bjelokost i slonovača iz prošloga broja Jezika. Uz puno uvažavanje prof. Babića i njegova mišljenja iznijet ću što ja mislim o navedenoj temi.

Prof. Babić postavlja pitanje jesu li pojmovi bjelokost i slonovača istoznačni i odmah odgovara: „Sve pokazuje da su to pravi sinonimi, istoznačnice. „Glavni argument za tu tvrdnju su navedena mjesta u rječnicima dviju Matica i Opća enciklopedija na

kojoj su radila tri dobra lektora. Usput OE daje prednost riječi bjelokost.

Po mojem sudu navedeni rječnici, OE i spomenuti lektori su u ovom konkretnom slučaju samo *argumentum ad auctoritatem* i ništa više. Jer rječnici i enciklopedije mogu sadržavati i netočne podatke, a lektori mogu biti dobri, ali i loši.

Pojmovi bjelokost i slonovača nisu i ne mogu biti istoznačni, jer uzmemo li na provjeru samo logički obzor jasno je da je bjelokost nadređeni pojam slonovači, a to znači da slonovača označava samo kost slonovih kljova, a bjelokost osim toga još kljovu nilskog konja, mamuta itd. Najtočnije bi bilo reći da su ta dva pojma samo djelomično istoznačna, ali ne i sasvim, jer poistovjetiti bjelokost samo s kljovom slona ne bi odgovaralo stvarnosti.

Tih je činjenica u podsvijesti svjestan i prof. Babić, zapadajući u očigledno protuslovlje kad nekoliko redaka dalje govori: „Iz dosadašnjeg izlaganja moglo bi se pomisliti da bjelokost, slonovača znače samo tvar slonovih kljova, međutim, nije tako. U OE piše **BJELOKOST**, kost slonovih kljova, zatim kljova nilskog konja i fosilnih mamuta”. Budući da prof Babić ipak ne želi priznati činjenicu o neistoznačnosti tih dvaju pojmova, podsvijest i dalje reagira u nastavljajućem protuslovlju: „Da bjelokost, a onda i slonova kost, slonovača kao istoznačnice imaju to šire značenje pokazuju i drugi jezici...”

Ako su istoznačnice, bismo li mogli reći: „Pronađeni mamut imao je slonovu kost dugačku dva metra”. Ili još bolje: „Slonova kost u nilskog konja dugačka je 30 cm.” U oba slučaja upotrijebit ćemo riječ – kljova, jer ni bjelokost u takvim formulacijama ne odgovarala. Bjelokost je više apstraktni pojam koji se u hrvatskom jeziku uspoređujući ga s rječju slonovača češće koristi kao lijep književni izraz, što je prof. Babić dobro osvijetlio primjerima iz Šenoe, Nazora,

Vojnovića i Galovića. Slonovača, slonova kost nisu tako stilski lijepe riječi i upotrebljavaju se u obične svakodnevne svrhe.

Budući da bjelokost i slonovača nisu istoznačnice, nije potrebno zapostavljati riječ slonovača, slonova kost. Svaka od tih riječi već je zauzela svoje mjesto u hrvatskom jeziku, samo ih treba upotrebljavati u pravim značenjima. Stoga bih savjetovao kustosima Mimarina muzeja da kod tih izloženih predmeta najprije stave jedan opći natpis koji bi glasio bjelokost, a onda kod svakog pojedinačnog izložka naznačiti je li to slonovača, kljova nilskoga konja ili mamuta, itd. Ne znam je li to tehnički moguće, ali staviti kod tih svih predmeta samo naziv bjelokost, a ne odrediti preciznije što je zapravo izloženo ne bi bilo korektno jer slon, nilski konj i mamut nisu jedna te ista životinja, pogotovu nilski konj koji slonu i mamutu nije ni u nekom bližem srodstvu.

Ako se riječ bjelokost potiskuje u nazivu spomenute afričke države, treba to ispraviti. Ali ta država i nije toliko bitna. Bitnije je ispraviti te pogreške o istoznačnosti u rječnicima i OE i provjeriti jesu li ti lektori zaista tako stručni. Takve logičko-semantičke pogreške ne smiju se dešavati. Filozofija i logika jezika ne trpe protuslovlja. Bjelokost i slonovača lako bi postali sinonimi da nije mamuta i nilskog konja. Jedan pojam koji obuhvaća tri različita pojma ima samo ulogu apstrakcije i nadređenosti i osobinu da sadrži bitne karakteristike svih pojmova koje obuhvaća. U ovom slučaju to je bjelokost. Bijela boja i kost glavne su značajke ovdje obuhvaćenih pojmova. Ja sam također mišljenja da bi trebalo više upotrebljavati riječ bjelokost jer je zaista lijepa složenica u stilskom pogledu i jer kao nadređeni pojam ima praktički široku uporabu, ali na određenim mjestima gdje se treba određeno izjasniti, npr. u paleontologiji, zoologiji, itd., potrebno je stvari nazvati svojim imenom. Naravno može se

donekle reći i bjelokost od slona, mamuta nilskoga konja, itd., ali ovo prvo rješenje je logički ispravnije jer jedan opći, nadređeni pojam nije ni potrebno, ni valjano sjeckati i glasno mu određivati određene attribute kad već sam po sebi sve to u sebi zadržava.

No, u svakom slučaju trebalo bi ukinuti tu istoznačnost između bjelokosti i slonovače, ako ne zbog logičkih odnosa koji vladaju između ta dva pojma, barem zbog praktične primjene te dvije riječi u hrvatskom jeziku.

Mate Gadža

NAPOMENA O BJELOKOSTI I SLONOVAČI

Ako se komu i čini da je Gadža u pravu, to je samo privid jer on miješa nekoliko razina, miješa jezične činjenice i „logički obzor“, tvorbeno i leksičko značenje, istoznačnost riječi bjelokost i slonovača s jedne strane i kljova s druge.

Ako se u hrvatskom književnom jeziku od 17. stoljeća sve donedavno upotrebljavala samo bjelokost, a sada se umjesto nje počela upotrebljavati slonova kost, slonovača u istom značenju, onda je očito da su to istoznačnice. Gadža u pobijanju mojih tvrdnja nije iznio ni jednu novu činjenicu, nov podatak, nov primjer upotrebe navedenih riječi, nego svoja rasuđivanja temelji samo na „logičkom obzoru“. On govori kako bi u jeziku logički bilo ili kako bi bar moglo biti, a ja kako u jeziku jest, bar do sada, na temelju stvarnih potvrda, primjerâ iz jezika, kojima sam raspolagao. Rječnike, enciklopedije, i lektore, spominjao sam samo da iznesem podatke koji se u njima nalaze i da pokažem da i drugi tako misle. Jedno je što u jeziku jest, opis dosadašnjeg činjeničnog stanja, a drugo je ono što bi po nečijem mišljenju trebalo biti, to je jezično

normiranje ili kako se danas počinje govoriti: jezično planiranje.

Gadžin „logički obzor“ temelji se na tvorbenom značenju riječi slonovača, ali on zaboravlja leksičko značenje iste riječi, a upozorio sam da se ta dva značenja ne moraju podudarati. Da ta dva značenja nije lako razlikovati, znam iz iskustva stečenog u radu sa studentima kojima to tumačim. Zato ću ovdje to ponoviti. Tvorbeno je značenje ono koje riječ ima prema tvorbenom obrascu po kojem je tvorena ili prema preoblici kojom se pokazuje da je riječ tvorbeno, a leksičko je značenje ono koju riječ ima u konkretnoj, stvarnoj upotrebi u jeziku. Da se ta dva značenja ne moraju podudarati, naveo sam više primjera s proširenim leksičkim značenjem pa među ostalim naveo i riječ stolar. Stolar je po tvorbenom značenju čovjek koji pravi stolove, ali po leksičkom značenju čovjek koji pravi stolove, stolice, krevete, ormare, prozore, vrata, što jasno pokazuje da je leksičko značenje šire i drugačije od tvorbenoga. Ta pojava kod riječi slonovača dakle nije ništa novo pa nije ništa neobično što riječ slonovača, slonova kost ima šire značenje od tvorbenoga, kako uostalom jasno pokazuju podaci za ruski i poljski jezik.

U mojem članku nema uporišta za tvrdnju da ja ne razlikujem značenje riječi kljova (dio životinjskoga tijela) od značenja riječi bjelokost, slonovača, slonova kost (tvari toga dijela) pa su njegovi primjeri sa slonova kost nepotrebne konstrukcije.

Logički obzor jest važan, ali je valjan tek kad se temelji na činjenicama.

Iako Gadža nije pobio moje tvrdnje, ipak je pokazao da je zainteresiran za jezičnu problematiku, da zna lingvistički razmišljati i da bi u budućem radu mogao donijeti novih spoznaja pa neka mu ovo bude poticaj da nastavi jer neriješenih pitanja ima još mnogo.

Stjepan Babić